

OILAVIY MASALALARDA NIZOLARNI YUZAGA KELTIRUVCHI OMILLAR

SAM DU Kattqo`rg`on filali.

Ijtimoiy ish yo`nalishi

Xamidova Sevara Dilshod qizi

Ilmiy rahbar:

Abbosova Maftuna Subxanovna

**Annotatsiya`** ushbu maqolada oilada yuzaga keladigan turli xil konfliktlar, er-xotin o`rtasidagi tushunmovchiliklarni xal etish masalalariga qaraladi.

Kalit so`zlar. oila ,er-xotin ,konflikt ,oilaviy munosabatlar ,nizo, kelishmovchilik, ziddiyat, bolalar tarbiyasi.

Kirish.

Oilaviy nizolarning eng xarakterlilaridan biri bu er va xotin o`rtasidagi nizolardir. Xo`sh, eng ezgu niyatlar bilan bir-birlarini sevib oila qurgan yoshlar nega oila qurishgandan keyin ularning o`zaro munosabatlarida nizo-janjallar ro'y beradi? Ular nima uchun urushadilar? Umuman er-xotinlik hayotida nizolarsiz, urush-janjallsiz ham yashasa bo'ladimi? Bu kabi savollarni yana ko'p davom ettirish mumkin.

Xalqimizda bir gap bor: oshsiz uy bo'lishi mumkin, lekin nizosiz uy bo'lmaydi. Faqat, nizoning nizodan farqi bor. Bu haqda quyida batafsil to'xtalib o'tamiz. Haqiqatdan ham ilk bolalikdanoq ko'plab ertaklar eshitib, keyinchalik o'zlari ham ularni turli kitoblardan o'qib o'sgan yoshlar o'zlarining bo'lajak oilaviy hayotlarini adekvat tasavvur eta olishlari mushkul. Chunki ertaklarda ham, kinofilmlarda ham qahramonlar bir-birlariga yetishgunlariga qadar ne-ne mashaqqatlarni, zahmatlarni boshlaridan kechirib, bu yo'lda duch kelgan qora kuchlarni yengib, oxir-oqibatda visolga erishadilar, el-u yurtga «qirq kecha-yu qirq kunduz to'y berib, murod-maqсадlariga erishadilar». Deyarli barcha ertaklar, filmlar. ayniqsa, bizning yoshlarimiz, qizlarimiz sevib tomosha qiladigan hind Filmlari, aksariyat hollarda shu tariqa yakunlanadi. Bunga sizlar ham ko'p martalab guvoh bo'lgansizlar. Bundan tashqari aksariyat niuvaffaqiyatli oilalarda tarbiya topgan yigit-qizlar o'z otanasini, ularning turmush tarzini, bir-birlarga nisbatan bo'lgan o'zaro munosabatlarini va qator shu kabilarni o'zlarining bo'lajak oilaviy havotlari uchun ideal deb olishadi va ular ham oila qurishganlaridan so'ng o'g'il bolalar xuddi o'z otasidek va qizlarimiz o'z onalaridek «ota», «опа», «ег», «xotin» bo'lishni orzu qiladilar. Chunki ular o'z ota-onalari misolida, bir-birlariga nisbatan salbiy munosabatda bo'luvchi, bir-birlari bilan nizolashib turuvchi er-xotinlarni ko'rmaganlar. Mabodo bunday vaziyatlar va nizolar yuzaga kelib qolgudek bo'lsa ham ularning ota-onalari bu holatni

farzandlariga sezdirmaslikka harakat qiladilar. Bundan tashqari ommaviy axborot vositalari orqali namunaviy ahil, baxtli oilalar haqida berib boriladigan materiallarda ham aksariyat hollarda er-xotinlik munosabatlarini bir yoqlama, faqat yaxshi tomondan ko'rsatish an'analari mavjud. Bularning hammasi yoshlar- da oilaviy hayot haqida bir yoqlama ijobiy tasavvurlarning shakllanishiga asos bo'ladi.

Shunday ertakmonand tasavvurlar, orzular og'ushida oila qurgan yoshlar, o'zlarining oilaviy hayotlarida dastlabki muam- molarga duch kelishlari bilanoq, ularning oilaviy hayotlari o'zlari kutganlaridek bo'lmayotganligi, turmush o'rtog'ini tan- lashda «xato qilganligi», ular oldingi (to'ydan oldingi) holatiga nisbatan ma'lum darajada (albatta) «salbiy» tomonga o'zgarib qolganligi kabilarni «tushuna» boshlaydilar. Shuningdek, yosh oilada er-xotinlarning o'zaro munosabatlari rivojlanishining o'ziga **xos qonuniyatlari**, ayniqsa, yosh o'zbek oilasida uning etnik, hududiy xususiyatlaridan kelib chiqqan holda yosh kelin va kuyovning yangi ijtimoiy sharoitlarga moslashishi jarayoni bilan bog'liq qiyinchiliklar er-xotin munosabatlarida nizoli vaziyatlar va nizolarni yuzaga keltirishi mumkin. Afsuski, bunday jarayonlar deyarli har bir oila uchun muqarrar bo'lgan va aksariyat yoshlar oila qurish arafasida o'z nikohlaridan kutmagan jarayonlardir. Xo'sh bu jarayonlar, ya'ni er-xotin nizolari kerakmi? Ular er-xotinning o'zaro munosabatlariga qay darajada ta'sir etadi? O'tmish donishmandaridan biri haqli ravishda er-xotin nizola- rini garmdoriga qiyoslagan ekan. Garmdori achchiq, lekin u me'yorda bo'lsa ishtahani ochadi, me'yoridan ortib ketsa, og'iz, lab, tilni kuydirishi, noxush hissiyotlarni yuzaga keltirishi mumkin. Nizoli vaziyatlar har qanday oilada u yoki bu darajada yuzaga keladi. Oila qanday bo'lishidan qat'i nazar nizolar- dan mutlaqo xoh (himoyalangan, kafolatlangan) bo'la olmaydi. Chunki oiladagi shaxslararo munosabatlar odatda nizosiz bo'lmaydi. Bu nizolar ma'lum darajada er-xotin munosabatlarini rivojlantiruvchi katalizator vazifasini o'taydi. Lekin nizo- ning nizodan farqi bor. Ular kelib chiqishi, tashqi ifodalanishi, takrorlanib turish tezligi (soni) va nihoyat oqibatlariga ko'ra bir-birlaridan farqlanadi. Biror-bir maxsus mezon yo'qki, shunga asosan nizolarning qaytalanishi, kuchi, darajasi va boshqa ma'lumotlari (ko'rsatkichlari)ni aniq belgilab berish (olish) mumkin bo'lsa. Bunda hamma narsa subyektning o'ziga, uning shaxsiy, psixologik xususiyatlariga, yoshiga, jinsiga, uning qo'yilishiga, nizoning qanday idrok qilinishi va boshqa omillarga bog'liq bo'iadi.

Ma'lumki, bir-birlariga aynan o'xshash, mos ikki odamning bo'lishi mumkin emas, chunki shaxs va uning individualligi takrorlanmasdir. Shunday ekan ikki va undan ortiq shaxsdan (individ)dan tashkil topgan oila ham ikki, uch karra takrorlanmasdir. Bir oila uchun me'yorida bo'lgan shaxslararo munosabatlar tizimi, ikkinchi bir oilaga mutlaqo mos kelmasligi, yoki biron-bir oila uchun u qadar ahamiyatga ega bo'lmagan nizo va uning sababi boshqa oila a'zolarining o'zaro munosabatlarida jiddiy oqibatlar olib kelishi mumkin va hokazo. Shunday ekan jamiki oilalarga xos bo'lgan nizolar va

ularning sabablarini yagona bir o'lcham yoki xarakteristika bilan ko'rsatib berish masalasi ham mantiqqa to'g'ri kelmaydigan ishdir. Lekin turli toifadagi oilalarni o'rganish, ular a'zolarining o'zaro munosabatlarini taqqoslash va shu kabilar asosida ayrim nisbiy xulosalarga, mulohazalarga kelish mumkinki, shu nisbiylikdan har bir odam o'zi uchun nisbatan «tegishli» xulosalar chiqarib olishi lozim bo'iadi. Shuning uchun, biz quyida oilaviy munosabatlar, oiladagi nizolar haqida fikr yuritish ekanmiz, ularning barcha oilalarga mutlaq tegishli bo'lishligini (ekanligini) da'vo qilolmaymiz. Quyidagilar ham bizning nisbiy mulohazalarimizdir.

Oilaviy nizolar turlari

1. Er-xotin o'rtasidagi.
2. Qaynona-kelin o'rtasidagi.
3. Qaynona-kuyov o'rtasidagi.
4. Ovsinlar o'rtasidagi.
5. Ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi.

Oilada yuzaga kelish ehtimoli bo'lgan nizo-janjallarning sabablarini aniqlash va ularning oldini olish masalalarini ijobiy hal qilish uchun birinchi navbatda ularni kimlar o'rtasida yuz berayotganligini farqlab olish maqsadga muvofiqdir. Oilaviy nizolarda kimlar ishtirok etayotganiga ko'ra ularni quyidagicha asosiy turlarga ajratish mumkin:

- er-xotin o'rtasidagi nizolar;
- qaynona-kelin o'rtasidagi nizolar;
- qaynona-kuyov o'rtasidagi nizolar;
- ovsinlar o'rtasidagi nizolar;
- ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi nizolar.

Albatta, bu ro'yxatni yanada davom ettiraverish mumkin, lekin biz hozircha shu yuqorida keltirilganlar bilangina kifoyalanib, oilaviy hayotda ro'y berish ehtimoli nisbatan yuqori bo'lgan nizolarning eng asosiysi bo'lgan er-xotin o'rtasidagi nizolarning ayrim xususiyatlarini ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir. Umuman oilada er-xotin o'rtasidagi nizolarning yuzaga kelishi va rivojlanishi taxminan quyida keltirilgan sxemadagidek bo'lishi mumkin. Sxemadan ko'rinib turibdiki, har qanday oilada er-xotinning o'zaro munosabatlarida nizoli vaziyatlarning yuzaga kelishi muqarrar. Lekin **shu nizolarning xarakteri**, ularning oqibatlariga ko'ra turli oilalar va ulardagi oilaviy munosabatlar bir-birlaridan farqlanadi. Shunday ekan biz dastavval muvaffaqiyatli va muvaffaqiyatsiz oilalarda ro'y beradigan nizolarni ko'rib chiqaylik. Sxemada ko'rinib turganidek muvaffaqiyatli oilalardagi nizolar biriktiruvchi va muvaffaqiyatsiz oilalardagi nizolar esa ajratuvchi xarakterga ega. Shuning uchun ham psixologik adabiyotlarda nizolar shartli ravishda

«konstruktiv» («biriktiruvchi») va «destruktiv» («ajratuvchi») nizolarga farqlanadi. Ular, o'zlarining yuzaga kelishiga asos bo'lgan muammolar, bu muammolarning hal etilishi, kechinishi, ishtirokchilari, oqibatlari va boshqalarning xarakteriga ko'ra birlaridan farqlanadi

• Biriktiruvchi nizolarning yuzaga kelishiga asos bo'lgan muammolar va ularning hal qilinishi ham erning, ham xotinning, butun oilaning manfaatlariga qaratilgan bo'ladi. Agar ular hal etilsa, buning oqibatida oilaning umumiy manfaatlariga oid muammolar o'z yechimini topadi. tartib, intizom, ozodalik, oila budjetini yuritish, saranjomlik, tejamkorlik, isrofgarchilikka yo'l qo'yimaslik, bola tarbiyasi va boshqa shu kabi toifadagi nizolar misol bo'la oladi. Ular asosan er-xotin o'rtasidagina yuzaga keladi, ularning ishtirokchilari ham faqat er-xotinlarning o'zlarigina hisoblanadilar. Bunday nizolarning muvaffaqiyatli hal etilishida er-xotinlarning bir-birlarini yanada yaqinroq bilib, tushunib, bir-birlarining salbiy va ijobiy xususiyatlarini o'rganib borish, bir-birlariga moslashish, muammolarni hal etish borasida hamkorlik qilish kabi oilaviy hayot mustahkamligini ta'minlashga xizmat qiluvchi jarayonlar amalga oshadi. Boshqacha qilib aytganda, bunday nizolar «er-xotinning urushi — doka ro'molning qurishi» kabi nizolar toifasiga kiradi. «Doka ro'molning qurishi» er-xotin o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantiradi.

Ajratuvchi nizolarda ularning yuzaga kelishiga asos bo'lgan muammo va uning yechimi er-xotindan birining manfaatiga qaratilgan bo'iadi. Bunday nizolarda bir tomon manfaatining hal etilishi ko'pincha, ikkinchi tomon manfaatining boy berilishi hisobiga amalga oshadi. Masalan, erni yoki xotinni shaxsan o'zi uchun biron nima xarid qilishi, erning yoki xotinning ishi tufayli, o'zbek oilasi uchun xarakterli bo'lgan nizolardan bo'lmish er yoki xotinning qarindosh-urug'lari bilan bo'ladigan munosabatlar tufayli yuzaga keladigan nizolar shular jumlasiga kiradi. Bunday nizolarning hal qilinishi, ya'ni bir tomon manfaatlarining qondirilishi ko'pchilik holatlarda ikkinchi tomon manfaatlarining boy berilishi hisobiga amalga oshadi. Bunday vaziyatlarda manfaati boy berilgan tomonda norozilik, e'tiroz saqlanib qoladi va bu keyinchalik yana kuchayib navbatdagi nizoni yuzaga kelishiga asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Ajratuvchi nizolarda, nizo hal etilgani bilan, nizoli vaziyat saqlanib qolaveradi.

Shuningdek, ajratuvchi nizolar ularni yuzaga keltirgan sabablar bevosita er-xotinlarning o'zaro munosabatlari doirasidan tashqaridagi omillarga ham bog'liq bo'iadi. Ularning sababchilari va ishtirokchilari ham ba'zan er-xotindan tashqari uchinchi odam bo'lishi mumkin, ularning hal etilishi ham er-xotinlarning o'zlarigagina emas, baiki shu uchinchi (boshqa) odamga bog'liq bo'iadi. Bularning oqibatida nizolarni yanada kuchayishi, sonining ortishi kuzatiladi. Ajratuvchi nizolar, aksariyat hollarda «chegaralanmagan» nizolar bo'lib, o'z xarakteri,

ishtirokchilari, hal etilishi va oqi- batlariga ko'ra er-xotin munosabatlari doirasidan chetga chiqadi. Bunday er-xotin nizolariga oilaning boshqa a'zolari: qaynona, qaynsingil, ovsinlar va boshqalar ham aralashadi. Ijtimoiy psixologiyada gap, so'z, nizo haqidagi ma'lumot bir og'izdan chiqib, kishilarning keng tomoniga qarab harakatlana boshlaydi. Uning ko'lami ma'lumot manbayidan uzoqlashib, undan xabardor bo'lgan va unga jalb etilgan ishtirokchilarni ortib borgan sari kengayib boraveradi. Er yoki xotin bir-birlari bilan urishib qolganlaridan so'ng bu haqda uchinchi bir odamga gapiradigan bo'lsa, imkon qadar shu nizoda o'zini aybsiz, haq qilib ko'rsatishga, shu uchinchi odamni uning manfaatlarini himoya qilishiga og'dirib olish maqsadida bir yoqlama gapiradi. Bunda subyekt foydalanadigan gap-so'zlar, ohang, imo-ishora, mimika, urg'u va boshqalar deyarli barcha verbal va noverbal vositalar ro'y berib bo'lgan hodisa (nizo-janjal)ning asl holatiga qaraganda bo'rttirib idrok etilishini ta'minlaydi. Nizo haqida qanchalik ko'p odamga gapirib beraverilgan sayin, u ayanchli tus olgan holda avj olib boraveradi va oqibatda fojiali natijalarga ham olib kelishi mumkin

Shunday ekan, oilaviy hayotda ro'y berishi mumkin bo'lgan nizolarga birdek salbiy jihatdan qarayverish ham, yoki ularni birdek oqlash ham maqsadga muvofiq emas. Yoshlarimiz oilaviy hayotda ro'y beradigan biriktiruvchi nizolarga tayyor bo'lishlari, ularni biriktiruvchilik, er-xotinni bir-birlariga moslashuvlariga, ularning o'zaro munosabatlarining rivojlantirishini ta'minlovchi, ularning har ikkalovining ham, ya'ni «biz»ning manfaatiga qaratilgan nizolarning biriktiruvchanlik imkoniyatlaridan samarali foydalanishga, ularni salbiy oqibatlarga olib keluvchi nizolarga aylantirib yubormaslikka o'rganishlari lozim. Albatta ajratuvchi «men» xarakteridagi «chegaralanmagan» nizolarni oldini olish, uning oqibatlaridan voqif bo'lishlari ham maqsadga muvofiq.

Sxemada ko'rinib turganidek er-xotinning o'zaro munosabatlarida yuzaga keladigan konstruktiv nizolar aksariyat hollarda er-xotin o'rtasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qarshiliklarning hal etilishi, ularning o'rtasida hamkorlikning yuzaga kelishi va oxir-oqibat er-xotin munosabatlarining mustahkamlanishiga olib boradi. Ajratuvchi nizolarda yuqorida aytib o'tganimizdek, bir nizoning hal etilishi (ya'ni er-xotinlardan birining manfaatining qondirilishi) navbatdagi nizoning yuzaga kelishiga asos yaratar ekan, o'z navbatida bunday «men» xarakteridagi, «chegaralanmagan» nizolar tufayli er-xotin munosabatlarida nizolar «eskolatsiyasi» shakllanib qoladi va oilaviy hayot er-xotin uchun «uzluksiz jang maydoni»ga aylanib qoladi. Bunday nizoli muhit nafaqat shu oiladagi er-xotinning ruhiy olamiga, ularning asabi, sog'iig'i, ijtimoiy holatigagina emas, balki shu oilalarda dunyoga kelib shunday muhitda tarbiyalanayotgan farzandlarning ruhiy olamiga ham jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday oilalarda hukm surgan nizoli vaziyat, doimiy janjallar mehr-oqibatsizlik, o'z asoratini

faqat shu oilalarning o'zidagina qoldirmay, balki shu oila farzandlari tomonidan tuzilajak keyingi avlod oilalariga ham o'z asoratini olib o'tishi mumkin. Er-xotin munosabatlarida nizolarning rivojlanish yo'li tasviri berilgan sxemadan ko'rinib turibdiki, yangi yuzaga kelgan oilalarda er-xotin munosabatlarining u yoki bu tarzda rivojlanishi oqibatida shartli ravishda to'rt xil oilalar shakllanib boradi. Bular: o'zaro munosabatlari mustahkamlangan oilalar; munosabatlari vaqtincha mustahkamlangan oilalar; yangi nizolar yuzaga kelib va takrorlanib turadigan (nizoli) oilalar; va nihoyat munosabatlar uzil-kesil buzilib ajralishib ketgan oilalar. Bularning orasida eng maqbuli — 1-toifa oilalar. Yoshlari- mizning har biri shunday mustahkam oila qurishga intilishlari lozim. 2-toifa oilalar munosabatlari vaqtincha mustahkamlangan oilalar. Bunday oilalarda bo'lib o'tgan nizolardan so'ng er-xotinlar o'z vaqtida bo'lib o'tgan nizolar, ziddiyatlardan to'g'ri xulosa chiqarishib, o'z xatolarini vaqtida anglab yetib, bir-birlarini **tushunishga harakat qilsalar**, ularda ham o'zaro hamkorlik yuzaga kelishi mumkin. Agarda qulay shart-sharoit- lar yuzaga kelmasa, er-xotinlar o'z xatolarini tushunib yetish va ularni tuzatish borasida yetarlicha bilim, tajribaga ega bo'lmasalar, yoki bu xatolarni bartaraf qilishni xohlamasalar, shuningdek, ularning katta yoshdagi qarindosh-urug'lari, yaqinlari o'zlarining boy hayotiy tajribalaridan kelib chiqqan holda, yoshlarga umumiy yo'l-yo'riqlar, maslahatlar bermasalar, va aksincha yosh oila hayotiga no'rin aralashgudek bo'lsalar (afsuski bunday holatlar o'zbek oilalarida tez-tez uchrab turadi), bunday hollarda vaqtinchalik erishilgan zo'riqishlarning pasayishi keyinchalik yana yangi nizolarning yuzaga kelishi bilan avj olib ketishi mumkin. Uchinchi toifa oilalar nizodan keyingi vaziyat xarakteriga ko'ra: **«nizolar qisman hal qilinadigan -> z.o'riqishlarning kuchayishi -> yangi nizoning yuzaga kelishi -> ular yana qisman hal qilinishi»** zanjiridagi oilalar bu to'rt tur oilalar ichida eng xarakterlisi va jiddiy e'tibor talab qilinadiganidir. Chunki ayrim oilalar (4-toifa) er-xotin munosabatlari yomonligi, nizolar chuqurlashuvi, zo'riqishlar keskinlashuvi (hatto ayrim hollarda arzimagan narsalar) tufayli buzilib ketishi mumkin. Albatta, ajralish hodisasi bu nikoh oila munosabatlari uchun ayanchli. Ayniqsa, bunday hollarda oilada farzandlar bo'lsa, ular otasiz yoki onasiz qolishadi. Ajralishdan so'ng har ikki tomonning ijtimoiy ahvoli keskinlashadi. Lekin birinchi marotaba oilasi buzilgan odam kelgusi safar o'z xatolarini tuza- tishi, balkim keyinchalik «o'z tengini topib» baxtli hayot kechirib ketishi ham mumkindir. Biroq 3-toifa oilalarning o'zbek etnosi uchun xarakterli yana bir jihati shuki, o'zbeklarda, shuningdek, tojik, qirg'iz, qozoqlarda ham oilalarning buzilib ketish hollariga boshqa, yevropa xalqlarida bo'lganiga nisbatan salbiy munosabatlarda bo'lish an'analari kuchli. Ya'ni ajralish jamoatchilik fikriga ko'ra qoralanadi. Buning ustiga o'zbek oilalarida qarindosh- urug'chilik nikohlari boshqa qardosh millatlar oilalariga qaraganda ko'proq uchraydi. Mabodo bunday oilalarda er-xotin munosabatlari kutilgan

tarzda rivojlanmasa, ya'ni ular nizo- janjalli, bir-birlarini tushunmaydigan, bir-birlariga mos tush- maydigan, psixologik qovusha olmaydigan bo'lsalar ham «oila buzilmasin», «qarindosh-urug'chilik uzilmasin» qabilida ish tutib, qanday qilib bo'lsin oilalarni saqlab qolishga harakat qilinadi. Hozirgi vaqtda nikoh-oila munosabatlari zaminida yuzaga keladigan noxush hodisalar, har xil asab buzilishlar kasallik- larning kelib chiqishi, har xil jinoyatlar, qotilliklar, o'z joniga qasd qilish, xiyonat, bolalar tarbiyasining buzilishi va shu kabi qator ko'ngilsizliklarning aksariyati shu 3-toifa oilalariga to'g'ri keladi. Shuning uchun ham nafaqat yoshlarimiz baiki faoliyati bevosita nikoh-oila muammolari bilan bog'liq bo'lgan **mu- tasaddi xodimlar**, mahalla, hokimiyat vakillari, katta yoshdagi- lar ham hozirgi zamon oilasining ijtimoiy psixologik xususiyat- lari, er-xotin nizolari, oilaviy nizolar psixologiyasi haqida te- gishli ma'lumotlarga ega bo'Mishlari maqsadga muvofiqdir. Yoshlarimiz esa er-xotin nizolarini jiddiy, ayanchli oqibatlarga olib keluvchi: ajratuvchi «men» xarakteridagi «chegaralanma- gan» turlaridan ogoh bo'Mishi, o'z hayotlarida shu toifa nizolarning yuzaga keltirmaslik, ularning oldini olish va bartaraf etish borasida zarur bo'Mgan bilim va ma'lumotlarga ega bo'Mishlari lozim.

OTA-ONALAR VA FARZANDLAR O'RTASIDAGI NIZOLAR

Bunday kelishmovchiliklar uchun zamin bo'Mib quyidagilar xizmat qildi.

1. Dunyoqarashlar orasidagi mavjud farqning hisobga olin- masligi.
2. Yoshlarning bo'sh vaqtini mustaqil tashkil etishi, do'st- lar tanlashdagi mustaqilligi, hissiyot sohasidagi mustaqilligi, modaga, bugungi kun talabiga mos kiyinishi, kasb tanlashdagi mustaqilligi, umr yo'Mdoshi tanlashda mustaqillik uchun ota- onalari bilan ba'zan kurash olib borishning xush kelmasligi.
3. Ota-onalar ichkilikka ruju qo'yishi yoki or-nomusni yig'Mshtirib qo'yib, buzuqchilik qilishi.
4. Ba'zi bolalarni mehnat qilishga o'rgatilmaganligi va bu- ning oqibatida yengil-yelpi hayot kechirishga o'rganib qolishi.
5. Ayrim yoshlarning farzandlik burchini unutib qo'yishi va hokazo.
6. Ota-onalarning psixologik-pedagogik bilim saviyalari yetarli darajada emasligi natijasida yuzaga keladigan kelish- movchiliklar. Ota-onalar va bolalar munosabatiga oid yuqoridagi kabi kamchiliklar natijasida oiladan halovat yo'qoladi, o'rtaga sovuqchilik tushadi. Farzandlik burchini bajarmaslik u yoqda tursin, hatto, ichib kelib, ota-onasiga qo'M ko'Maradigan farzandlar, ota-onasini sharmanda qilayotgan suyuqoyoq laxsh- parastlar borligiga nima deysiz? Ba'zi ota-onalar bolalarda 3, 6, 13—14 yoshlarda muqarrar ravishda bo'Mib o'Madigan krizislarni bilmaydilar. Bu yosh bosqichlarida boia ruhiyatida yangi psixologik qo'shilmalar yuzaga keladi. Bu esa ularning kattalar, jumladan ota-onalar bilan bo'Mgan

munosabatlarida ko'zga tashlanadi. Buni sezma- gan ba'zi ota-onalar «bolam nihoyatda qaysar, quloqsiz boMib qoldi», deb o'ylaydilar va shikoyat qilishga tushadilar. Bunga qarshi o'zlaricha chora-tadbirlar belgilashlari natijasida ota-ona va boia bir-birlarini tushunolmay qoladilar. Bolaning ota-ona- dan bezish hollari kuzatiladi.

QAYNONA-KELIN O'RTASIDAGI NIZOLAR

Oilaga yangi tushgan kelinlarning ko'pchiligi yuzaga ke- ladigan ba'zi qiyinchiliklarni osonlik bilan yengib, kelinlik vazifalarini ko'ngildagiday eplab ketadilar, qaynonalarini ro'zg'or tashvishlaridan xalos qiladilar, tezda ularning mehri- ga sazovor boMadilar. Qaynonalar ham bunday kelinni «qizim» deb bag'rilariga oladilar, bilmaganini o'rgatadilar, qiynalganida yordam beradilar, hayotiy yoM-yo'riq ko'rsatadilar. Ularga uy- ro'zg'or ishlarida va bolalar tarbiyasida yaqin ko'makdoshga aylanadilar. Biroq hayotda qaynona-kelin orasida turli to'q- nashuvlar ham sodir boMib turadi. Gap qaynona-kelin o'rtasida **borar ekan**, shuni aytib oMishimiz lozimki, bu masala azal- azaldan odamlarning, insoniyatning atoqli namoyandalarining diqqat e'tiborida boMib kelgan muammolardan biridir. Jumladan, XIX asrning ikkinchi yarmida yashab ijod etgan sharq mutafakkirlaridan biri Ahmad Donish o'zining «Navodir ul-vaqoe» (Nodir voqealar) nomli kitobda qaynona-kelin nizolari haqida yozar ekan shunday deydi: «Qaynona-kelin nizolari bundan oldingi oilalarda ham boMgan, hozir ham bor va bundan keyin ham boMadi. Ular doimo urishaveradilar. Ular nima uchun urishadilar? Chunki ular nima uchun urishishayot- ganliklarini o'zlari ham bilmaydilar. Shuning uchun urishadilar». Demak bu o'rinda qaynona-kelin nizolari, sabablarini aniqlash, ularni bartaraf etish alohida ahamiyatga molik masala ekanligi ko'rinib turibdi. Bunday kelishmovchiliklarni keltirib chiqaruvchi sabablardan ayrimlarini ko'rib chiqamiz.

1. Ba'zi qizlarda nikohgacha oilaviy hayotga, qaynonaga, qaynona- kelin munosabatlariga nisbatan salbiy tasavvur shakl- langan boMadi. Ayniqsa, yoshlar qaynonani oldindan faqat salbiy qiyofa sifatida tasavvur qiladilar. Keyin esa oila qurib, tasavvuridagi emas, balki hayotdagi qaynona bilan yashay boshlaydilar. Oqibatda ular o'z tasavvuridagi qaynonaga xos bo'lgan kamchilik va illatlarni hayotdagi qaynonadan axtara boshlaydilar. Borini-ku topishlari aniq, hatto yo'g'ini ham topishga harakat qiladilar. Chunki tasavvurlari ularni aldaganini tan olishni istamaydilar. Hayotda kamchiliksiz odam bo'lgan emas, bo'lmaydi ham. Ideal qaynona, ideal kelin ham bo'lishi mumkin emas. Kelinlar o'zlari tushgan yangi oila a'zolariga ilk taassurot asosida baho berishga oshiqmasliklari lozim. Aks holda, pashshadan fil yasash ham hech gap emas. Kelinlar og'ir- bosiq, sabr-toqatli bo'lishlari, iloji boricha o'zlari tushgan xonadon a'zolarining

yaxshi tomonlarini ko'rishga intilishlari, eri shu xonadon a'zosi ekanligini unutmashligi lozim. Ana shun- da bu oila tinch-totuv bo'ladi. Zotan, kelin bu xonadonga besh kunlik mehmon emas, baiki bir umrlik a'zo bo'lib kelganligini unutmashligi kerak.

2. Qaynona-kelinning dunyoqarashlari va uy-ro'zg'or tutishlari orasida kelishmovchilik paydo bo'iadi va keskinlasha- di.

3. Ikki avlodning dunyoqarashi, hayotiy tamoyillari o'rtasida tafovut bo'lishi tabiiy holdir. Ammo aksariyat hollarda qaynona-keiinar ko'p jihatdan bir-birining aksi bo'ladilar. Ayrim hollarda esa qaynona-kelin andishani yig'ishtirib qo'yib, har birlari o'z gaplarini o'tkazishga harakat qiladilar. Bunday kelishmovchiliklarning oldini olish uchun kattalar yoshlarni kiyinishi, soch turmaklashi, yoqtirgan kuy va ashularini tinglashi va shu kabi boshqa masalalarda ularni o'z holiga qo'yish- lari lozim. Yoshlar ham o'z navbatida iloji boricha ota-onalari- ni tushunishga intilishlari, ularni g'ashiga tegadigan noo'rin qiliq va odatlardan qaynonaga xush kelmaydigan salbiy «ho-yu-havaslardan» o'zlarini tiyishlari kerak.

3. Ba'zi kelinlar kelinlik va onalik vazifalarini bajarishga tayyor bo'lmaydilar.

Shunday kelinlar bo'ladiki, ular na ovqat pishirishni, na kir yuvishni, na kattalar bilan muomala qilishni biladilar.

Kelin kelinligining birinchi kunidanoq hamma narsani ke- rakligicha bilishi va katta tajribaga ega bo'lgan qaynonasi dara- jasida turishi juda qiyin. U darajada bilmasa ham mayli-ya, lekin bilishni istamasa qiyin. Shuning uchun nikohgacha onalar qizlariga osh-ovqat pishirishni, meva-sabzavotlardan qishga sharbat, tuzlama, murabbolar tayyorlashni, uy-joyni saranmjon sarishta tutishni, did bilan rnehmon kutishni, tejamkorlikni, oila budjetini iqtisod qilishni, uy anjomlari, jihozlavidan asrab- avaylab foydalanishni va shu kabi uy-ro'zg'or ishlarini o'tgatishga alohida e'tibor berishlari zarur. Chunki el orasida «qiz birovning xasmi, boshqa oilaga tushishi bor» degan hikmat bor. Shunga qarab qizlarni puxta tayyorlasli kerak.

Qaynonalar ham kelinlardan hadeb kamchilik va qusur ax- tarmasdan, uni o'z farzandi day ko'rib, bilmaganini sabr- toqat bilan o'rgatib borishi lozim. Kamchiliklarini yuziga solaver- masdan, yaxshi tom onlarini gapirib turishlari kerak. Yaxshi so'z ham, yotnon so'z ham bir og'izdan chiqa di. Qaynonalar kelinlarida hosil qilingan ko'nikma va malakalarning o'z o'g'li uchun v a kelajakda o'z nabiralari uchun xizmat qilishini esda tutishlari kerak.

4. Ayrim hollarda qaynona-kelin bolalar tarbiyasi masalasi- da kelisha olmay qoladilar. Ayrim oilalarda bolalar yo bobo- buvilar yoki ota-onalar tomonidan

me'yoridan ortiqcha erkalatib yuboriladi. Natijada, ota-onalar bilan bobo-buvilar o'rtasida «bolaga kim tarbiya berishi kerak» degan masalada kelishmovchilik kelib chiqadi. Aslida ular ham, bular ham bolalarni kelajakda yaxshi kishilar bo'lib yetishishini istaydilar, tanlagan yo'llari esa turlicha, biroq ular bir bitimga kelib otish-masa bola tarbiyasining holiga voy deyavering. Buning uchun ular boladan hali joyda bir murosaga, yakdil qarorga kelib olishlari lozim. Ana shunda bobo-buvilar ham, ota-onalar ham ahillik bilan bola tarbiyasi borasida o'zaro mos chora-tarbiyalarini belgilab olishlari lozim. Bunda bola qanday muhit va shart-sharoitda, davrda o'sayotganini, mijozini turini hisobga olish zarur.

5. Ba'zan katta xonadonda ovsinlar qaynona iltifotini qozonish yo'lida bir-birilaridan rashk qilishlari asosida kelishmovchiliklar kelib chiqadi. Oilada ikki va undan ortiq kelin bo'lsa, qaynona ularning hammasiga bir xilda qaray olmasligi tabiiy holdir. Kelinlardan birontasi qaynonaning didiga yaqinroq, ba'zisi uzoqroq bo'iadi. Ayollar o'ta ruhiy sezgirliklari tufayli buni tezda sezadilar. Natijada «o'gay» kelin bilan qaynona o'rtasida kelishmovchilik boshlanadi. Bunday holning oldini olish va ovsinlar orasiga sovuqchilik tushirmaslik uchun qaynona o'z kelinlariga mumkin qadar bir xilda munosabatda bo'lishi (ammo bu yerda har bir kelinning muomalasi, munosabati, qaynonaga bo'lgan mehrini hisobga olish inkor etilmaydi) rashk qilishlariga imkon yaratib qo'yishdan ehtiyot bo'lishlari kerak. Bu o'rinda shaxsan kelinlardan ham aql-idrok, mulohazalilik va sabr-toqat talab qilinadi.

4. Ba'zi hollarda qaynona-kelinning yosh xususiyatlarini, qiziqishini, orzu-havaslarini, ishlashi yoki o'qishini hisobga olmaydi.

Qaynonalar orasida umr bo'yi uy bekasi bo'lganlari ham bor. Ular ishlash bilan uy-ro'zg'or ishlarini barovar olib borishni o'z boshidan o'tkazmagan. Ana shunday qaynonalar yoshligida o'zlarini risoladagiday kelin bo'lganman deb biladilar, Qaynona-qaynonalarini qanday izzat qilganliklarini «ularning soyalariga ko'rpacha solganlarini» (rostmi-yolg'onmi, baribir) tez-tez eslashni yaxshi ko'radilar va kelinlarining ham «o'zlari-day» bo'lishini istaydilar. Ba'zan esa uni o'g'ini orqali ochiqdan ochiq talab qiladilar. Bunga kelinlarining irnkoni bormi, yo'qmi, o'ylab ham ko'rmaydilar. Bunday qaynonalar «ehtiyojini» qondirish imkoniyatiga ega bo'lmagan kelinlar ularning g'azabiga uchraydilar. Kelini haqida bo'lgan bo'lgan gaplarni

1. O'g'illarining qulog'iga quyadilar.
«O'g'imimga aytib seni qo'ydirib yubormasam, yurgan ekanman», deya do'q-po'pisa qiladilar. Ba'zi hollarda maqsadlariga erishadilar ham. Bunday qaynonalar o'g'illari, nabiralari baxtidan ko'ra o'z huzur-halovatlarini ko'proq o'ylaydilar. Buning oldini olish uchun o'g'ildan g'oyat tadbirkorlik talab qilinadi.

4. Ayrim kelinlarning yangi oilaga moslashishi qiyin bo'Madi, oqibatda, qaynona-kelin orasida kelishmovchiliklar kelib chiqadi.

Har bir oilaning o'ziga xos muhiti, qonun-qoidalari, an'analari, atrofda yuz berayotgan voqea-hodisalarga beradigan baho mezonlari, hatto faqat shu xonadon a'zolari tushunadigan, shartli ravishda qabul qilingan so'z, iboralari bo'Madi. Yangi tushgan kelin o'zi bilan o'z tug'milib o'sgan uyining muhitini, odat-ko'nikmalarini ham olib keladi. Shuning uchun ham ayrim hollarda kelin bilan qaynonaning oilaviy muhitlari mos kelmay qoladi. Ota-onalar iqtisodiy, moddiy, ijtimoiy saviyasi orasidagi tafovut ham aksariyat kelin-kuyov orasidagi munosabatlarni keskinlashuviga ta'sir qilishi mumkin. Bunda iqtisodiy omil shu bilan ifodalanadiki, kelin yangi tushgan xonadonda qizlik xonadonidagi iqtisodiy mo'l-ko'lchilikni ko'rmasdan, o'z turmushidan sovishi mumkin.

Shuning uchun ham donolar «Qiz bersang o'zingdan bir pog'ona balandga ber, sening xonadoningda ko'rmanini yangi xonadonda ko'rib, yangi xonadonga ko'nikishi oson kechadi. Qiz olsang o'zingdan bir pog'ona pastdan ol. Shunda kelin o'z uyida ko'rman mo'l-ko'lchilikni sening xonadoningda ko'rib, bu muhitga tez ko'nikadi» deganlar.

Madaniy ijtimoiy omil. Kuyov ma'lumotli, madaniyatli oiladan bo'lib, kelin aksincha dehhon, ishchi yoki savdogar oiladan bo'lsa yoki er-xotindan biri shahardan, ikkinchisi qishloqdan bo'lsa bu ijtimoiy-madaniy tafovutlar ham er-xotin o'rtasidagi ixtiloflarni keltirib chiqarishi mumkin. Kelin-kuyovlar ijtimoiy kelib chiqishida ham, iqtisodiy ta'minlanganlikda ham bir-biriga mushtarak bo'lishlari maqsadga muvofiqdir. Bordi-yu kelin boshqa millatga mansub bo'lsa, uning yangi oilaga moslashishi yanada qiyin bo'ladi. Masalan, o'zbek xalqida kekirish to'yganlik — shukronalik belgisi hisoblanib kelgan. Rus xalqida esa bu odat o'cha odobsizlik hisoblanadi. Shu sababli yangi oilaga moslashish ham osonlikcha kechavermaydi. Buning ustiga kelin uchun bu oila yangi, ayni paytda «begona»dek tuyuladi. Kelinning yangi oilaga moslashishi uning mijozi turiga ham bog'liq. Masalan, ko'proq xolerik mijozga mansub bo'lganlar tez moslashadilar. Biroq yengilroq, tezroq va andishasiz kelinlarni yangi oilaga moslashishi qiyinroq kechadi. Yangi sharoitga oson moslashadigan hamda uni osongina o'zlashtirishga tayyor bo'lganlar sangvinik mijozdir. Flegmatik mijoz esa vazmin, og'ir karvon bo'lgani uchun yangi oila sharoitiga sekinlik bilan moslashadi. Bir moslashib olganidan keyin esa uni o'zgartirishni sira-sira istamaydi, uncha-muncha gap-so'zga parvo qilmaydi. Melanxolik mijozlar ham shunga yaqin. Ammo sal narsadan ularning ruhi tushib ketadi, bo'lar-bo'lmasga xafa bo'laveradi. Ruhijihatdan esa nihoyatda sezgir bo'lishadi.

Har bir mijoz turining yuqorida berilgan qisqacha shartli xarakteristikasini, ularning o'ziga xos xususiyatlarini bilib olgan qaynona-kelinlarning til topishib ketishlari oson ko'chadi.

Ba'zi qaynonalar o'g'lini kelinidan qizg'anadi va oqibatda kelini bilan kelisholmasdan qoladi. Bunday nizolar, odatda kamfarzand yoki yolg'iz o'g'il otasiz oilada o'sgan taqdirda ko'proq uchraydi.

QAYNONA-KUYOV ORASIDAGI KELISHMOVCHILIKLAR

Kelishmovchiliklar qaynona bilan kuyov orasida ham boiadi. Ichkuyov ba'zi hollarda kelin xonadoniga moddiy jihatdan qaram boiadi (hech bolmaganda uy-joy masalasida). Qaynona hamisha ham ziyrak va andishali bolavermaydi. Kuyovning psixologik hushyorligi oshadi, erki esa birmuncha qisiladi. Bunisi yetmaganday, ba'zan qaynonalar kuyovga noo'rin gaplarni aytib yuboradi, kesatadi (qizim senga ayta- man, kelinim sen eshit, qabilida). Betayin qaynonaning yoshlarning oilaviy hayotiga bunday qo'pol ravishda aralashishi tufayli turli nizolarni yuzaga keltiradi. Bundan kelin ham og'ir ahvolga tushadi. Bir yoqda eri, ikkinchi tomonda tuqqan voli- dasi o'rtasida qozilik qilishga harakat qiladi. Bunday qobiliyat esa hammada ham bolavermaydi. **Kelin oqibatda yo onasi**, yoki eri tomoniga o'tadi. Har ikkala holda ham oila barbod bolishi mumkin.

Shunday hollarning oldini olish uchun qaynona yoshlar hayotiga kamroq aralashmogl kerak. Ba'zi qaynonalar qizini (ayniqsa, rus oilalarida) kuyovidan yoki aksincha o'g'lini kelinidan rashk qiladi. Oqibatda esa yana nizolar paydo boiadi. Bunda birinchi holda rashk qiz onaning yolg'iz farzandi ekan- ligidan kelib chiqadi. Ilgari qizi faqat onasi bilangina masla- hatlashgan, dardlashgan bolsa, ular orasiga kuyov kiradi. Qizning butun diqqat-e'tibori kuyovga — eriga qaratiladi. Bunda qaynona kuyovni raqib deb biladi. Uning har bir xatti- harakatini kuzatadi. Ba'zi hollarda qaynonalar nima sababdan kuyovining qasdigga tushib qolganini o'zlari ham bila olmaydi- lar, bunga turli bahonalar topadilar. Aslida esa buning bitta-yu bitta sababi bor — rashk, faqat qizini qizg'anishdir. Qizining oldida uning obro'sini tushirmoqchi boiadi, kamsitadi. Bunday holatni kelin erning uyida yashagan juftlarda ham kuzatish mumkin. Bunda yuqorida bayon qilinganidek, qaynona o'g'lini kelinidan qizg'anadi. Buning oldini olish uchun turmushga chiqqanlaridan so'ng, ayniqsa, onasi bilan birga turadigan bo'lsa, undan o'z diqqat-e'tiborini, farzandlik mehr-muhabbatini darig' tutmasli- gi, yolg'izlatib qo'ymasligi lozim. Qaynonalar ham avvalo, o'z yoshliklarini eshlashlari, qolaversa, qizining kuyoviga, o'g'lining xotiniga mehr-muhabbati, e'tibori ular oilasi baxt-saodatining, iqbolining garovi ekanligini unutmashliklari kerak. Ayrim qaynonalar ongsiz ravishda kuyovini o'z eri bilan taqqoslaydi- lar. U badavlatlikda, jamiyatda egallagan mavqeyi va boshqa bir jihatlari bilan farq qilishi mumkin. Natijada

qaynona nazarida kuyovning obro'yi pasayadi, qarab turibsizki, yana ke-lishmovchiliklar chiqishiga sabab bo'ladi.

Foydalanilgan adabyotlar.

. Ребенок в приемной семье. Проблемы воспитания. / Журнал Детский дом № 13 (апрель 2004 г

1.Orphans, UNICEF, <https://www.unicef.org/media/orphans> 5. Every child needs the love of family, GlobalChild Advocates, <https://globalchildadvocates.org/socialorphans>.

2.Kuznetsova L.P. Asosiy ijtimoiy ish texnologiyalari: tadqiqotlar. Qo'lda / I.p. Kuznetsova. Vladivostok: DVG Tning nashriyoti, 2002 yil.

3. Pavlek P.D. Aholining turli guruhlar bilan ijtimoiy ish texnologiyalari: tadqiqotlar. Qo'llanma / P.D. Pavlenok, M.Ya. Rudneva. M.: Infra-M, 2009. 8. Kon I. Erta yoshlar psixologiyasi. - M., 1989 y 9. SOS Детские деревни. Руководство по организационной работы в SOS Детских деревнях. 1 августа 2003 г. Изд-во Контин. Офис по ЦВЕ, СНГ, странам Балтии. Анализ опыта организационной сопровождения замещающих семей на примере детских деревень SOS. М. : Спутник, 201.